

Antoni Kuczyński  
(Wrocław)

## **RAZEM CZY ODDZIELNIE? POLSKO- ROSYJSKA WSPÓŁPRACA W ZAKRESIE BADAŃ DZIEJÓW POLAKÓW NA SYBERII. TRADYCJA I WSPÓŁCZESNOŚĆ**

Na wstępie rozpocznę od pytania postawionego w tytule tego tekstu: „Razem czy oddzielnie?”. Zanim jednak odpowiem, odwołam się do pozytywnej refleksji, iż zajmując się od szeregu lat dziejami Polaków na Syberii, często obecnie spotykam się z podejmowaniem tej problematyki przez historyków z Rosji, przede wszystkim zaś z zauralskiej części Federacji Rosyjskiej. Bywa nieraz i tak, że niektórzy z nich legitymują się świadomością swoich odległych polskich korzeni. Te dwie właściwości znajdują potwierdzenie w publikacjach, konferencjach i innych inicjatywach, podejmowanych na przykład w Irkucku, Jakucku czy Tomsku, dopełniających historię kontaktów polsko-syberyjskich. Ta inicjatywność powoduje wzbogacenie potrzeb badawczych na tym polu i jest sposobem tworzenia nowych opracowań nieograniczonych indoktrynalnymi uwarunkowaniami, jakie często-kroć miały miejsce w historiografii radzieckiej, spływającej bardzo często problem związków polsko-syberyjskich do obrazu „polskich rewolucjonistów”.

Lata po rozpadzie Związku Radzieckiego przyniosły zmianę w tym względzie i nabrały nowych znaczeń, otwierających możliwości do pogłębiania wiedzy o związkach polsko-syberyjskich w XIX wieku. Wiązało się to z wykorzystaniem bogatych archiwów znajdujących się w Rosji, z których wreszcie pełniej aniżeli dotychczas, zaczęli korzystać badacze z ośrodków akademickich Syberii. Można to nazwać świadczeniem nowych wartości poznawczych, układających się póki co w pełniejszy rytm współpracy historyków polskich i rosyjskich. Zauważyć też można, że pojawiające się prace o tematyce syberyjskiej są bardziej uporządkowane w zakresie tematycznej obrazowości, z czym łączy się nowatorstwo źródłowe, wcześniej słabo wykorzystywane, bo i zagadnienia dotyczące Polaków w nauce, gospodarce i administracji na Syberii pozostawały raczej na uboczu.

Potwierdza to wyraźnie wgląd w zawartość pokonferencyjnych tomów wydanych w ostatnim dziesięcioleciu XX wieku oraz w pierwszym XXI wieku w Polsce oraz w Rosji. Prace te tchną wartościami o znaczeniu poznawczym i inspirującym<sup>1</sup>. Rozpad Związku Radzieckiego spowodował możliwość łatwiejszego korzystania z różnych form kontaktów historyków z Polski i Rosji poprzez udział w konferencjach naukowych

organizowanych w obu krajach, a także dzięki pomocy stypendialnej ze strony polskich fundacji, stowarzyszeń naukowych i uczelni. Są one wyraźnie dostrzegane we współczesnym nurcie badań dotyczących dziejów Polaków za Uralem, pełne tematycznych nowości, antycypowania nowych tematów

---

<sup>1</sup> Ważniejsze tomy pokonferencyjne dotyczące dziejów Polaków na Syberii. Polska: *Polacy w Kazachstanie. Historia i współczesność*, pod red. S. Ciesielskiego i A. Kuczyńskiego, Wrocław 1996; *Syberia w historii i kulturze narodu polskiego*, pod red. naukową A. Kuczyńskiego, Wrocław 1998; *Zesłaniec – Etnograf – Polityk. Bronisław Piłsudski*, pod red. naukową A. Kuczyńskiego, Wrocław 2000; *Z kraju nad Leną. Związki polsko-jakuckie dawniej i dziś*, pod red. naukową A. Kuczyńskiego, Wrocław 2001; *Bronisław Piłsudski and Futabatei Shimei – an excellent charter in the history of Polish-Japanese Relations. Materials of the third International Conference on Bronisław Piłsudski and his scholarly heritage. Kraków-Zakopane 29/8-7/9 1999*, Edited by Alfred F. Majewicz and T. Wicherkiewicz, „Linguistic and Oriental Studies From Poznań. Monograph Supplement”, t. 7, Poznań 2001; *Kościół katolicki na Syberii. Historia – Współczesność – Przyszłość*, pod red. naukową A. Kuczyńskiego; Wrocław 2002; *Bronisław Piłsudski (1866–1918). Człowiek – Uczony – Patriotą*, pod red. A. Liskar i M. Sarkowicz, Zakopane 2003; *Kultura i świadomość etniczna Polaków na Wschodzie. Tradycja i współczesność*, pod red. naukową A. Kuczyńskiego i M. Michalskiej, Wrocław 2004; *Wschód w polskich badaniach etnologicznych i antropologicznych. Problematyka – badacze – znaczenie*, pod red. Z. Jasiewiczza, „Prace Komitetu Nauk Etnologicznych Polskiej Akademii Nauk”, t. 12, Poznań 2004; *Powstanie styczniowe 1863–1864. Walka i uczestnicy. Represje i wygnanie. Historiografia i tradycja*, pod red. W. Cabana i W. Śliwowskiej, Kielce 2005; *Polacy w nauce, gospodarce i administracji na Syberii w XIX i na początku XX wieku*, pod red. naukową A. Kuczyńskiego, Wrocław 2007; *Polacy w nauce i kulturze Tomka oraz Zachodniej Syberii*, pod red. naukową A. Kuczyńskiego i M. Marczyka, Wrocław 2008; *Lekarze polscy na Syberii od XVIII do XX wieku*, pod red. J. Supady’ego, Łódź 2008; *Zesłańcy postyczniowi w Imperium Rosyjskim. Studia dedykowane Profesorowi Wiktorii Śliwowskiej*, pod red. E. Niebelskiego, Lublin – Warszawa 2008; *Wacław Sieroszewski. Zesłaniec – etnograf – literat – polityk*, pod red. naukową A. Kuczyńskiego i M. Marczyka, Wrocław 2011; *Polacy w guberni archangielskiej w XIX i XX wieku*, pod red. naukową A. Kuczyńskiego i M. Marczyka, Wrocław 2012. Rosja: Przykładowy wykaz konferencji dotyczących Polaków na Syberii, organizowanych w Rosji: *Poljaki w Jakutii. Materiały naukowo-praktycznej konferencji. Jakutsk 19 sentjabrja 1997 god*, Jakutsk 1997; *Sibirskaja polonija: proszloje, nastojaszczoje, buduszczyje. Materiały międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji. Tomsk 20-23 maja 1999 goda*, Tomsk 1999; *Sibirsko-polskaja istorija i sowriemiennos: aktualne woprosy. Sbornik materialow międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji (Irkutsk, 11-15 sentjabrja 2000 g.)*, Irkutsk 2001; *Rossija i Polska. Istoriko-kulturne kontakty. (Sibirskij fenomen). Materiały międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji 24-15 ijunja 1999 g. Jakutsk*, Nowosibirsk 2001; *Istorija i kultura Poljakow w Sibiri. Sbornik meżregionalnych naukowo-praktyczeskich konferencii. Istorija i kultura poljakow w Sibiri 2005-2006 gg.*, Krasnojarsk 2006; *Polonii w Sibiri, w Rossii i w mire: problemy izuczenija. Materiały międzynarodowego naukowego sympozjuma (Irkutsk, 8-12 sentjabrja 2004 g.)*, Irkutsk 2006; *Polskaja inteligencija w Sibiri XIX-XX ww. Sbornik materialow meżregionalnych tematiczeskich czenij. Istorija i kultura poljakow w Sibiri 2006-2007 gg.*, Krasnojarsk 2007; *Aktualnyje woprosy istorii ssylki uczastnikow janwarskogo polskogo wosstanija 1863–1864 gg. Materiały międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji. (Irkutsk, 26-30 sentjabrja 2007 g.)*, Irkutsk 2008.

charakteryzujących się obiektywnością oglądu badanych zjawisk. Obserwowana w ostatnim okresie problematyka naukowego dialogu polsko-rosyjskiego dotyczącego Syberii w historii i kulturze narodu polskiego realizuje się poprzez wspomniane konferencje międzynarodowe (polsko-rosyjskie), badania podejmowane przez historyków rosyjskich zwłaszcza z syberyjskiej części Rosji, prace magisterskie, doktoraty i habilitacje realizowane na przykład w Nowosybirsku, Omsku czy Tomsku, stypendia i staże naukowe w Polsce, wydawnictwa pokonferencyjne, wystawy czy znaki pamięci mające charakter tablic pamiątkowych, a bywa, że i pomników. To wszystko ubogaca poznawczo wielorakie tematycznie związki Polski z Syberią i rzecz można, poszerza tak potrzebną płaszczyznę dialogu między polskimi i rosyjskimi historykami.

Ten nurt złożonych badań nad „polskim Sybirem” realizowany jest współcześnie w kilku ośrodkach naukowych w Federacji Rosyjskiej, zwłaszcza na Syberii i Dalekim Wschodzie – Abakan, Barnauł, Czyta, Irkuck, Jakuck, Južno-Sachalińsk, Krasnojarsk, Nowosybirsk, Omsk, Tiumeń, Tomsk, Ułan-Ude, Władywostok. Poszerza to stan wiedzy o zesłaniach oraz innych aspektach polskiej obecności w tej części Rosji i jest ważnym uzupełnieniem badań nad tym zagadnieniem z przywołaniem nowych źródeł znajdujących się w zauralskich archiwach, dotychczas niedostępnych dla polskich historyków! Wspomnieć należy, że lata 90-te XX stulecia oraz początek XXI wieku przyniosły i w polskim piśmiennictwie wiele nowych ustaleń z tej dziedziny i to nie tylko w wymiarze dziejowym, ale także w kwestiach tożsamości i odradzania się polskości za Uralem oraz dziedzictwa z zakresu nauki, gospodarki i kultury.

Nowym zagadnieniem badawczym, które przekroczyło próg wcześniejszej nieobecności, są związki polsko-syberyjskie w okresie drugiej wojny światowej i w pierwszych latach po jej zakończeniu. Obejmuje ono zesłania i deportacje Polaków na Syberię i w inne rejony Związku Radzieckiego omawiane w szerokim spektrum i stanowi rodzaj swoistego przesłania skierowanego do badaczy z oczekiwaniem ukazania działań totalitarnego systemu państwa radzieckiego wobec Polaków skazanych w setkach tysięcy na zesłanie w latach 1940–1941. W ten nurt badań włączyły się różne polskie i rosyjskie ośrodki akademickie i instytuty naukowe, muzea i stowarzyszenia. Rzecz można, że dzięki nim problematyka dziejów Polaków za Uralem jest znowu „w ruchu”, ba, należy nawet podkreślić, że jest bardziej mobilna. Dodajmy tu jednocześnie, że do niedawna w rosyjskojęzycznej literaturze historycznej tematyka istnienia na Syberii polskiej diaspory pojawiała się raczej sporadycznie. Wiele aspektów z tego zakresu stanowiło oficjalne tabu, wzmocnione brakiem dostępu do źródeł archiwalnych. Współcześnie natomiast dla badaczy rosyjskich historia Syberii oraz rosyjskiego Dalekiego Wschodu jest nie do pomyślenia bez uwzględnienia tam polskiej obecności.

Ogląd tego zagadnienia każe też wspomnieć o rosyjskich tradycjach dotyczących dostrzegania obserwacji i badań etnograficznych oraz przyrodniczych prowadzonych przez polskich zesłańców na Syberii. Dziedzictwo to posiada odległą metrykę, bowiem już w XIX stuleciu pojawiły się w nauce rosyjskiej zauważalne formy jego doceniania, a na łamach „Sibirskiego Wiestnika” z 1821 roku ukazał się tekst pod tytułem *Kamczatskije obyczaji*, autorstwa Józefa Kopcia zesłanego na Kamczatkę po powstaniu kościuszkowskim<sup>2</sup>. Porządkując i systematyzując wiadomości o polskim opisywaniu kultury syberyjskich etnosów, wspomnieć należy, że interesujące informacje z tego zakresu znajdują się w polskich pamiętnikach z XVII i XVIII wieku<sup>3</sup>. Ich współczesne edycje uznać należy za jedno z najważniejszych przedsięwzięć edytorskich i zadań historiografii odnoszącej się do dziejów Polaków za Uralem oraz ich wkładu w opis kultury tamtejszych autochtonicznych etnosów. Edycje te wypełniły lukę w tym mało znanym przedziale związków polsko-syberyjskich i dowiodły, jak duże znaczenie posiada zawarty w nich obraz kultury tych ludów, nieskażonej naleciałościami kolonizacyjnymi, będącymi pochodną rosyjskiej ekspansji na Syberię.

Na pierwszą połowę XIX stulecia przypadają zaś badania Józefa Kowalewskiego, zesłańca z grona Filaretów i Filomatów, prowadzone nad kulturą Buriatów i Mongołów<sup>4</sup>, wspierane przez naukę rosyjską, oraz etnograficzne obserwacje doty-

---

<sup>2</sup> J. Kopeć, *Kamczatskije obyczaji*, „Sibirskij Wiestnik” 1821, nr 5, s. 1-13 (275-287.) Współczesna edycja wspomnień J. Kopcia ukazała się w roku 1995 w opracowaniu A. Kuczyńskiego i Z. Wójcika i nosi tytuł: *Dziennik Józefa Kopcia brygadiera wojsk polskich*. Z rękopisu Biblioteki Czartoryskich opracowali oraz wydali Antoni Kuczyński i Zbigniew Wójcik, Warszawa – Wrocław 1995.

<sup>3</sup> A. Kamieński Dłużyk, *Diariusz więzienia moskiewskiego, miast i miejsc*. Z pierwodruku wydali oraz przypisami i komentarzami opatrzyli A. Kuczyński, B. Polewoj, Z. J. Wójcik, Wrocław 1997; K. L. Sienicki, *Dokument osobliwego miłosierdzia Boskiego ze wspomnieniem o mniej znanych Moskiewskiego Państwa krainach*, pod red. naukową A. Kuczyńskiego, Wrocław 1997. Pamiętniki A. Kamieńskiego Dłużyka, K. Lubicz Chojeckiego i L. Sienickiego noszą informację: „Opublikowano na pamiątkę wizyty Ojca Świętego Jana Pawła II w Ojczyźnie w roku 46. Międzynarodowego Kongresu Eucharystycznego we Wrocławiu oraz konferencji naukowej »Syberia w historii i kulturze narodu polskiego« zorganizowanej przez Ośrodek Badań Wschodnich i Katedrę Etnologii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wyższe Seminarium Duchowne Salwatorianów w Bagnie przy współpracy Instytutu Historycznego Uniwersytetu Wrocławskiego oraz Stowarzyszenia »Wspólnota Polska«. We Wrocławiu. Czerwiec-lipiec 1997 roku.”; F. Ciecierski, *Znaczniejszych przypadków pewnego z Syberii powrotnego Polaka w 1801 roku*. Z najobszerniejszej kopii rękopiśmiennej do druku przygotowali A. Kuczyński, Z. J. Wójcik, Warszawa 1998.

<sup>4</sup> Wielowątkowa informacja z tego zakresu znajduje się w książce *Epistoljaralonoje i dniwnikowye nasledie mongolowieda O. M. Kowalewskiego (1828–1833 gg.*, autorstwa Oksany Polańskiej z Buriackiego Uniwersytetu w Ułan-Ude oraz w innych opracowaniach jej autorstwa opartych na szerokim materiale faktograficznym charakteryzującym się wielowątkowością treści i szerokimi ramami chronologicznymi.. Ponadto opublikowała ona dwie monografie poświęcone Kowalewskiemu zatytułowane: *Profesor O. M. Kowalewskij i Buriatia (I połowina XIX wieku)*, Ułan-Ude 2001 i *Mongolowied O.M. Kowalewskij. Biografija i nasledije*, Kazań 2004, dzieła w pełni odkrywcze i znaczące dla bliższego poznania życia i pracy J. Kowalewskiego wybitnego mongolisty i twórcy rosyjskiej orientalistyki.

czące Kazachstanu poczynione przez Adolfa Januszkiewicza, uczestnika powstania listopadowego<sup>5</sup>. Następnie po powstaniu styczniowym oraz pod koniec XIX stulecia pojawiły się różnorakie formy wspierania polskich zesłańców w prowadzonych przez nich badaniach przyrodniczych i ludoznawczych/etnograficznych. Miały one wymiar nie tylko pozytywnych ocen prac prowadzonych przez Polaków, ale także akceptacji ich trudu oraz różnych form jego wspierania.

Na pierwszym planie tego dorobku sytuują się badania przyrodnicze Benedykta Dybowskiego<sup>6</sup>, Aleksandra Czekanowskiego<sup>7</sup>, Jana Czerskiego<sup>8</sup> oraz innych, mające także swoje odbicie w rosyjskojęzycznych publikacjach, a także w nazewnictwie przyrodniczym i geograficznym, czego znamienym dowodem są nazwy gór i pasm górskich na mapie Syberii – na przykład Góry Czerskiego, Góry Czekanowskiego w Jakucji, Góra Dybowskiego na Wyspach Komandorskich czy Góra Piłsudskiego na Sachalinie. Wśród spraw związanych z omawianą tu problematyką muszą się znaleźć odniesienia do obserwacji ludoznawczych, etnograficznych i lingwistycznych prowadzonych w XIX wieku przez Polaków na rozległych obszarach Syberii, dotyczące jej autochtonicznych etnosów. Bardzo szerokie pole objęte tymi rozważaniami związane jest z badaniami J. Kowalewskiego nad kulturą Buriatów, B. Dybowskiego nad kulturą Itelmenów i Koriaków, B. Piłsudskiego nad etnografią Ajnów i Niwchów, W. Sieroszewskiego dotyczące kultury Jakutów, E. Piekarskiego, autora monumentalnego słownika jakuckiego i innych. W moim przekonaniu są to osiągnięcia o wyraźnej dominacji naukowych rozstrzygnięć ze sfery kultury materialnej, społecznej i duchowej, dotyczące różnych grup etnicznych Syberii. Nie byłoby tych rezultatów, gdyby nie stworzono tym badaczom/zesłańcom określonych warunków do prowadzonych przez nich badań.

Ważnym wydarzeniem w historii tych osiągnięć było powołanie w 1851 roku Wschodniosyberyjskiego Oddziału Cesarskiego Rosyjskiego Towarzystwa Geo-

---

<sup>5</sup> J. Odrowąż-Pieniążek, *Dzieje Mickiewiczowskiego Adolfa*, „Kwartalnik Instytutu Polsko-Radzieckiego”, 1956, nr 1; A. Januszkiewicz, *Listy z Syberii*, wybór, opracowanie i przypisy H. Geber, przedmowa J. Odrowąż-Pieniążek, Warszawa 2003; A. Januszkiewicz, *Dniewniki i pisma z put-szestwija po kazachskim stiepom*, pierewod iz polskiego F. I. Stekłowej, Ałma-Ata 1966, przekład kazachski Mukasz Sercekejew, Ałmaty 1979.; A. Kuczyński, *Polskie opisy enklaw kazachskiej kultury*, w: *Krajobrazy przeszłości. Księga ofiarowana doktorowi Adolfowi Juzwence w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, pod redakcją Mariusza Dworsatschka Wrocław 2009, s. 89-106.

<sup>6</sup> G. Brzęk, *Benedykt Dybowski. Życie i dzieło*, wydanie II, uzupełnione i rozszerzone, Warszawa – Wrocław 1994; *Benedikt Dybowski*, pod red. O. M. Kozowoj i B. S. Szostakowicza, Nowosibirsk 2000.

<sup>7</sup> A. L. Czekanowskij, *Sbornik nieopublikowanych materiałów A. L. Czekanowskiego. Statii o ego naucznoj rabotie*, pod red. S. W. Obrucziewa, Irkuck 1962; Z. Wójcik, *Aleksander Czekanowski. Szkice o ludziach, nauce i przygodzie na Syberii*, Lublin 1982.

<sup>8</sup> I. D. Czerskij, *Nieopublikowannyje statii, pisma i dniewniki. Statii o I. D. Czerskom i A. I. Czerskom*, pod red. S. W. Obrucziewa, Irkuck 1956; Z. Wójcik, *Jan Czerski. Polski badacz Syberii*, Lublin 1986.

graficznego z siedzibą w Irkucku<sup>9</sup>. Od tego momentu w odróżnieniu od okresu wcześniejszego, wraz z tym faktem zaczęła ujawniać się działalność kulturalna i naukowa sił miejscowych. To właśnie z pomocy tego Towarzystwa oraz jego lokalnych Oddziałów korzystali A. Czekanowski, J. Czerski, B. Dybowski i inni. Nierzadko też różne formy wsparcia otrzymywali oni od miejscowych Komitetów Statystycznych, muzeów, lokalnych władz administracyjnych oraz firm, w zakresie których leżało pełniejsze rozpoznanie zasobów gospodarczych syberyjskiej ziemi. Dodajmy tu, że pomoc taką otrzymał W. Sieroszewski od firmy handlowej A. I. Gromowej, która sfinansowała pierwszą edycję jego znakomitego dzieła *Jakuty. Opyt etnograficznego issledowanija* (Petersburg 1896), a etnograficzne badania B. Piłsudskiego dotyczące etnografii i folkloru Ajnów finansowane były przez lokalne władze Sachalinu oraz petersburskie i władywostockie instytucje naukowe. Z takiej pomocy korzystał także W. Kotwicz, absolwent studiów językoznawczych na Uniwersytecie Petersburskim, powiązany zawodowo z Sekcją Wschodnią Kancelarii Ministra Finansów, dzięki czemu uczestniczył on w zakładaniu rosyjskich przedsiębiorstw w krajach azjatyckich, mając przez to możliwość bliższego poznania zachodzących tam procesów polityczno-gospodarczych.

Zauważalna powściągliwość w omawianiu związków polsko-syberyjskich pojawiła się w Związku Radzieckim w początkowych latach po rewolucji październikowej, co wynikało z faktu, iż kwestii tej nie uważano za istotną, raczej ze względów doktrynalnych. Chociaż wspomnijmy, że w roku 1928 przyznano B. Dybowskiemu tytuł członka-korespondenta Akademii Nauk ZSRR, godność taką posiadał także orientalista i językoznawca Władysław Kotwicz, który do chwili powrotu do Polski w 1923 roku związany był z ówczesną nauką radziecką, pełniąc w latach 1920–1922 funkcję dyrektora Instytutu Żywych Języków Wschodu w Sankt-Petersburgu. Mieszkający w tym czasie w mieście nad Newą wspomniany już wcześniej E. Piekarski, również członek-korespondent (1927), a potem członek honorowy (1932) Akademii Nauk ZSRR, kontynuował pracę nad monumentalnym słownikiem języka jakuckiego, korzystając z etatowego zatrudnienia w jednej z tamtejszych placówek naukowych.

To, co mi wydaje się istotne w tych polsko-rosyjskich stosunkach naukowych, to znamienity fakt, że do roku 1918 Polacy i obywatele Rzeczypospolitej byli członkami Akademii Nauk w Petersburgu (37 osób), natomiast 20 przedstawicieli nauki rosyjskiej było członkami Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Warszawie, zaś 7 członkami Akademii Umiejętności w Krakowie<sup>10</sup>. Ten faktograficzny persona-

---

<sup>9</sup> W. Ślabczyński, *Związki polskich badaczy ludów Syberii z Rosyjskim Towarzystwem Geograficznym*, w: *Historia kontaktów polsko-rosyjskich w dziedzinie etnografii. Materiały z konferencji we Wrocławiu*, pod red. J. Babicza i A. Kuczyńskiego, w: „Monografie z Dziejów Nauki i Techniki”, t. CIII 1976, s. 151-162.

<sup>10</sup> J. Różewicz, *Polsko-rosyjskie powiązania naukowe (1725–1918)*, Wrocław 1984, s. 308-310.

lizm dopełnić jeszcze należy faktem, że w latach 1803–1918 wielu Polaków studio-  
wało na cywilnych i wojskowych uczelniach rosyjskich. A potem niektórzy, uzy-  
skując stopnie naukowe, zostawali pracownikami w wielu ośrodkach akademickich  
Rosji, w tym także na Syberii. W polskiej literaturze kwestie te pełniej przedstawił  
J. Róziewicz z Instytutu Historii Nauki i Techniki Polskiej Akademii Nauk w swo-  
ich potrzebnych i pożytecznych dziełach należących do współczesnej historiografii  
poświęconej polsko-rosyjskim powiązaniom naukowym, do których warto odesłać  
przyszłych badaczy owych zagadnień<sup>11</sup>.

Szczególnie bogaty i trwałe dorobek wniósł do tej problematyki Jerzy Rózie-  
wicz ze wspomnianego Instytutu Historii Nauki PAN, zajmujący się polsko-rosyj-  
skimi powiązaniami w nauce, odnoszącymi się także do Syberii. Część jego prac  
ma charakter syntez, inne zaś są szkicami problemowymi dotyczącymi określo-  
nych postaci, instytucji, charakterystyki zasobów źródłowych itp. Ich zaletą była  
skłonność autora do poszukiwania nowych materiałów, które odnajdywał, idąc dro-  
gą licznych kwerend źródłowych. W tej mierze był osobą niepokorną wobec prze-  
ciwności losu z powodzeniem wchodzącą w źródłowy labirynt historii polsko-ro-  
syjskich związków naukowych. Istotnym biegunem jego działalności naukowej  
było umiejętne włączanie do tej problematyki badaczy rosyjskich.

Poprzestając tylko na tym świadectwie, dotyczącym dawnych polsko-rosyj-  
skich powiązań naukowych, wspomnieć należy, że po odzyskaniu przez Polskę  
niepodległości część nauczycieli akademickich wróciła do kraju i tworzyła zręby  
nauki w odrodzonej Ojczyźnie. Ci, co pozostali w Rosji Radzieckiej, mieli ograni-  
czone możliwości kontaktu z krajem i nierzadko byli represjonowani, przy czym  
do chwili obecnej problem ten pozbawiony jest pełnego zestawienia faktów. Wspo-  
minam o tym w sensie postulatycznym pod adresem historyków rosyjskich, by  
wsparli polskich badaczy w rozwikłaniu tego problemu, podejmując na początek  
rekonesans badawczy.

Ważnym dopełnieniem tego jest wielość przyjacielskich kontaktów jawiąca  
się z korespondencji między badaczami polskimi i rosyjskimi (W. Arseniewem,  
G. N. Potaninem, P. P. Siemionowem Tian-Szanskim, L. Szternbergiem i inny-  
mi), zachowana w archiwach Czyty, Irkucka, Jakucka, Tomska, Sankt Petersburga,  
Ułan-Ude, Władywostoku, Lwowa, Krakowa, Warszawy. Jest ona dowodem  
licznych powiązań naukowych w relacji Polska-Rosja i stanowi jeden z aktual-  
nych ważnych postulatów badawczych wpisujących się do programu polsko-sy-  
beryjskich powiązań naukowych. Ten ważny zespół źródłowy, do dzisiaj słabo  
wykorzystany, stanowi nieocenione źródło weryfikacji polsko-rosyjskich powią-

---

<sup>11</sup> Tenże, *Polsko-radzieckie stosunki naukowe w latach 1918-1939*, Wrocław 1970; Z. J. Wójcik, *Jerzego Róziewicza polono-rossica z historii nauki*, „Przegląd Wschodni”, t. XII, z. 1, 2012, s. 181-192.

zań naukowych związanych z Syberią, a w szerszym znaczeniu z nauką rosyjską. Otwiera on możliwość dalszych badań pozwalających zrozumieć, jak w tych nie-  
zwykle trudnych i złożonych warunkach Polscy zesłańcy prowadzili badania et-  
nograficzne i przyrodnicze za Uralem. Owa konfrontacja nauki i życia dać może  
o wiele bardziej pogłębiony obraz tego fenomenu, na który składają się już ujęcia  
historyków nauki oraz źródła epistolograficzne, popularne opracowania i wspo-  
mnienia nadające temu zjawisku swoisty koloryt autentyczności ludzkich losów  
i dokonań badawczych na Syberii. Ponadto, jak dowiodła korespondencja B. Pił-  
sudskiego z L. Szterbergiem, jest to ciekawy przyczynek do biografii tych bada-  
czy ajnoskiej kultury, ale również wartościowy komplet źródeł do dziejów etno-  
grafii polskiej i rosyjskiej<sup>12</sup>. Dotyczy to korespondencji M. A. Czaplickiej z tym  
rosyjskim uczonym dotyczącej jej Jenisiejskiej Ekspedycji w latach 1914–1915<sup>13</sup>.

Przyjęty chronologiczny układ widzenia stanu potrzeb polsko-rosyjskiej współ-  
pracy w zakresie pełniejszej monografii dotyczącej wkładu Polaków w naukę, kul-  
turę i gospodarkę Syberii do początków XX stulecia każe wspomnieć, że czas dru-  
giej wojny światowej oraz pierwszych lat po jej zakończeniu naturalną kolejną  
rzeczys odsunął te problemy naukowe na plan dalszy. Z czasem zaczęły one jednak  
powracać na grunt badawczy, ale najczęściej w konwencji rosyjsko-polskich po-  
wiązań rewolucyjnych. Sięgając do tradycji tego ruchu wskazywano, chcąc nie  
chcąc, bazę źródłową dotyczącą dziejów Polaków na Syberii. W powojennej histo-  
riografii radzieckiej problem związków polsko-syberyjskich zajmował niektórych  
badaczy, zwłaszcza w Irkucku, gdzie ukazało się w latach 1973–1989 11 tomów  
seryjnego wydawnictwa pod nazwą *Sslynnye rewolucjonierzy w Sibiri (XIX w. fie-  
wral 1917)*, w których tu i ówdzie pojawiała się w nich problematyka polskiego  
dziedzictwa naukowego i kulturowo-gospodarczego na Syberii, wkomponowana  
zgrabnie w ogólne pojęcie „sslynnye rewolucjonierzy”. Zanim jednak seria ta weszła  
w obieg naukowy w Irkucku, w roku 1956 ukazała się książka pt. *I. D. Czerskij.  
Nieopublikowannyje stati, pisma i dniewniki. Stati o J. D. Czerskom i A. I. Czer-  
skom*, a w roku 1962 książka A. L. Czekanowski. *Sbornik nieopublikowanych ma-  
teriałów A. L. Czekanowskiego. Stati o jewo naucznoj rabotie*, obie pod redakcją  
i z inicjatywy wybitnego paleontologa-akademika Siergieja Obrucziewa.

Cenny wkład do naszej wiedzy o istocie tej sfery związków polsko-syberyjskich  
i problemach z tym związanych wnosila wieloletnia współpraca Instytutu Historii  
Polskiej Akademii Nauk z Instytutem Słowianoznawstwa Radzieckiej Akademii  
Nauk. Ważnym współcześnie problemem badawczym dotyczącym dziejów Pola-

---

<sup>12</sup> Bogatą korespondencję B. Piłsudskiego i L. Szterberga opublikował W. Łatyszew w książce *Bronisław Piłsudskij. „Dorogoj Lew Jakowlewicz...”*. (Pisma S. J. Szterbergu 1893–1917 gg), Južno-Sachalińsk 1996.

<sup>13</sup> M. Skowron-Markowska, *Z Oksfordu na Syberię. Dziedzictwo naukowe Marii Antoniny Czaplickiej*, Wrocław 2012.



ków na Syberii oraz ich wkładu w naukę, gospodarkę i administrację za Uralem jest świadomość drogi, jaką już przebyliśmy w tej dziedzinie oraz kwestia refleksji nad potrzebą i możliwościami dalszych studiów w tym zakresie. Dotychczasowa faktura tych obrazów skłania do jednoznacznie pozytywnych ocen tego, co do tej pory już uczyniono. Może to stanowić rodzaj pierwowzoru wobec dalszych potrzeb, jakie stoją przed współczesną nauką polską i rosyjską w tym nurcie naukowych dociekań.

Ważnym wydarzeniem instytucjonalizującym te badania w znacznie szerszym spektrum problemowym było porozumienie zawarte w 1957 roku przez Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk oraz Instytut Słowianoznawstwa Akademii Nauk ZSRR dotyczące edycji źródłowej, poświęconej powstaniu styczniowemu, autoryzowane ze strony polskiej przez Stefana Kieniewicza, a z rosyjskiej przez Ilię S. Millera i Władimira A. Djakowa. Seria ta pod nazwą „Powstanie Styczniowe. Materiały i Dokumenty”, licząca obecnie 25 tomów, stanowi ważny zespół źródłowy do dziejów powstania styczniowego. Związany z tą edycją zespół rosyjskich i polskich uczonych zagospodarował znacząco ważny obszar dziejów polskich zesłańców za Uralem, przynosząc pogłębione konstatacje w płaszczyźnie naukowej, jak i społecznej zawarte w wielu tomach. Układająca się twórczo współpraca polsko-rosyjska przy realizacji tego przedsięwzięcia zrodziła nowe inicjatywy poszerzające znacznie wcześniejsze postanowienia edytorskie. Z każdym nowym tomem tej serii kolejni autorzy mieli już przetarte szlaki instytucjonalne i częstokroć mogli opierać się na badaniach poprzedników, zwłaszcza w zakresie źródłowym. Idźmy jednak dalej – nieodzownym jest przypomnienie stwierdzenia inicjatora serii, Stefana Kieniewicza, który „żył jej życiem”, opiekował się nią organizacyjnie i merytorycznie, a pozostawiając swoją osobę w cieniu tych znakomitych tomów, podkreślił, że „najdłużej i najwytrwalej uczestniczyły w tym gronie, najwięcej pracy włożyły dwie osoby: Franciszka Ramotowska i Wiktoria Śliwowska”.

Równie istotna jest dalsza konstatacja, iż praca nad tymi źródłowymi tomami, wieloletnie doświadczenie i rozległe kontakty sprawiły, iż prof. Wiktoria Śliwowska pozostaje do dzisiaj wierna tej tematyce, a pokłosiem Jej usiłowań są kolejne opracowania źródłowe, w tym liczący 2.500 biogramów monumentalny słownik biograficzny zatytułowany *Zesłańcy polscy w Imperium Rosyjskim w pierwszej połowie XIX wieku*, wydany w Warszawie w 1998 roku<sup>14</sup>. Ważnym forum wymiany wiedzy o różnorodnych związkach polsko-rosyjskich w zakresie nauki, kultury, gospodarki i dziejów Kościoła katolickiego jest Polsko-Rosyjska Komisja Historyczna Polskiej Akademii Nauk i Rosyjskiej Akademii Nauk, organizująca cyklicz-

---

<sup>14</sup> E. Niebelski, *Znaczenie wydawnictwa „Powstanie Styczniowe. Materiały i Dokumenty” dla badań nad dziejami 1863 r.*, w: *Powstanie styczniowe 1863–1864. Walka i uczestnicy. Represje i wygnania. Historiografia i tradycja*, pod redakcją W. Cabana i W. Śliwowskiej, Kielce 2005, s. 267-272.

ne konferencje. Prezentowane na nich referaty i propozycje badawcze składają się na nowe ustalenia dotyczące różnych aspektów stosunków polsko-rosyjskich, w tym także wkładu Polaków w poznanie Syberii, urastającego do roli ważnego zbioru znaków przeszłości w szerokiej optyce tych tradycji.

To samo odnosi się także do współpracy, jaka przed laty zrodziła się w Muzeum Ziemi Polskiej Akademii Nauk oraz Instytucie Historii Nauki i Techniki PAN (1969), a dotyczy ona polsko-rosyjskich powiązań naukowych w zakresie nauk o ziemi i badań etnograficznych. Działania te, prowadzone z wielką starannością organizacyjną przez Profesor Antoninę Halicką i kontynuowane potem przez Profesora Józefa Babicza, przyniosły w efekcie współpracy polskich i rosyjskich historyków nauki wiele nowych ustaleń z tej dziedziny. Ich wynikiem były sympozja tematyczne organizowane w Polsce i ZSRR/Rosji oraz tomy pokonferencyjne przynoszące pogłębienie i zróżnicowanie naukowych perspektyw, które już w pierwszym etapie tej współpracy wypełniły znacznie deficyt wiedzy, jaki istniał w tym względzie, zarówno wśród badaczy rosyjskich, jak i polskich, zmuszając często zainteresowane strony do rewizji postrzegania tych zagadnień<sup>15</sup>. Dopelnieniem tych wzajemnych relacji były częstokroć artykuły autorów z Rosji ukazujące się na łamach „Kwartalnika Historii Nauki i Techniki”, „Studiów i Materiałów z Dziejów Nauki Polskiej” oraz periodyku „Analecta. Studia z Dziejów Nauki” wydawanych przez Instytut Historii Nauki PAN.

Nie poprzestając tylko na tym świadectwie niezmiernie czytelnym dla odtworzenia kontaktów polsko-radzieckich w zakresie historii badań geograficznych i geologicznych, wspomnieć trzeba jeszcze o jednym ważnym przedsięwzięciu wpisującym się w te relacje, jakim była konferencja naukowa poświęcona historii kontaktów polsko-rosyjskich w dziedzinie etnografii, odbywająca się we Wrocławiu (1973) w ramach obchodów Roku Nauki Polskiej. Brali w niej udział etnografowie, historycy i socjologowie z różnych ośrodków akademickich w Polsce, niestety mimo wcześniejszej zapowiedzi nie przybyli na nią etnografowie i historycy nauki z ZSRR, którzy jednak nadesłali swoje referaty opublikowane potem w materiałach pokonferencyjnych<sup>16</sup>. Recepcja opublikowanych referatów wyka-

---

<sup>15</sup> Pokłosiem tych sympozjów były publikacje: *Historia kontaktów polsko-rosyjskich w dziedzinie geologii i geografii*, w: „Monografie z Dziejów Nauki i Techniki”, t. 82, Wrocław 1972; *Rusko-polskie zwjazy w oblasti nauk o Ziemi*, Moskwa 1975; *Dzieje polskich, rosyjskich i radzieckich badań polarnych. Materiały II Sympozjum polsko-radzieckiego z historii nauk o ziemi*. Wrocław, 25-30 września 1978 r., Wrocław 1982.

<sup>16</sup> W. Armon, *Polscy badacze kultury Jakutów*, w: „Monografie z Dziejów Nauki i Techniki”, t. CXII, Wrocław 1977. Książka ta ukazała się w tłumaczeniu na język rosyjski: W. Armon, *Polskie issledowateli kultury Jakutów*, Moskwa 2001, jako rezultat kontaktów polsko-jakuckich, zapoczątkowanych pod koniec lat 90-tych ubiegłego stulecia, i wspólnych przedsięwzięć badawczych dotyczących dziejów Polaków w Jakucji, których animatorami ze strony jakuckiej byli Profesor W. N. Iwanow z Instytutu Badań Humanistycznych Akademii Nauk Sacha (Jakucji), Walentyna Szymańska

zała, że istnieje, zarówno w Polsce, jak i w ZSRR, dość pokaźny krąg zainteresowanych wkładem Polaków w poznanie języka i kultury autochtonicznych etnosów Syberii. Konsekwencją tego faktu było opublikowanie książki Witolda Armona poświęconej polskim badaczom kultury Jakutów, minimalizującej w pewnym stopniu poczucie nienasycenia występujące w tym obszarze związków polsko-syberyjskich. Wypełniła ona przynajmniej częściowo ten deficyt i znalazła pełniejszy wyraz, stanowiąc istotny punkt wyjściowy, pobudzając badania nad tą problematyką<sup>17</sup>.

Dzisiaj na terenie Syberii wraz z odradzaniem się tam życia polonijnego miejscowe stowarzyszenia inspirują studia nad tym zagadnieniem, gromadzą materiały, tworzą izby pamięci, a nawet muzea, jak choćby w Tiumeniu i Tomsku. Są tam też uczeni z polskim rodowodem, którzy nie stronią od takich tematów. Oto na przykład w Irkucku historyk pracujący na miejscowym uniwersytecie, Bolesław Szostakowicz od lat zajmuje się tradycjami polskimi na Syberii<sup>18</sup>. W Abakanie Sergiusz Leończyk, lider tamtejszej organizacji polskiej, historyk i wydawca poszerzył poprzez swoje publikacje wiedzę o polskim dziedzictwie na Syberii<sup>19</sup>, a Renata Oplakańska<sup>20</sup> z abakańskiego uniwersytetu tropi ślady polskie na terenie Syberii Zachodniej. To samo czynią Katarzyna Tumanik<sup>21</sup>, Tatiana Niedzieluk<sup>22</sup>, Leonid

---

Przewodniczącego Stowarzyszenia „Polonia” w Jakucku, natomiast ze strony polskiej Magdalena Kośko z Muzeum Etnograficznego w Poznaniu, Antoni Kuczyński z Ośrodka Badań Wschodnich Uniwersytetu Wrocławskiego oraz nieoceniona na płaszczyźnie tych działań Pani Profesor Wiktoria Śliwowska, rzec można: postać kultowa w dziedzinie polsko-rosyjskich badań naukowych i dziejów Polaków na Syberii z Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk w Warszawie.

<sup>17</sup> *Historia kontaktów polsko-rosyjskich w dziedzinie etnografii. Materiał z konferencji we Wrocławiu*, pod red. J. Babicza i A. Kuczyńskiego, w: „Monografie z Dziejów Nauki i Techniki”, t. C III, Wrocław 1976.

<sup>18</sup> B. S. Szostakowicz, *K 60-letju co dnia roźdenija i 35-letju nauczno-pedagogiczeskoj diejatelnosti*, Irkutsk 2005; E. M. Ziółkowska, *Z rodu Szostakowiczów*, „Zesłaniec” 2011, nr 48, s.90-101

<sup>19</sup> A. Kuczyński, *Sergiusz Leończyk z Abakanu laureatem nagrody Zygmunta Glogera*, „Zesłaniec” 2013, nr 55, s. 92-95.

<sup>20</sup> R. N. Oplakańska, *Historia pewnego spisku (o próbie polskich zesłańców wzniesienia powstania na Syberii)*, „Wrocławskie Studia Wschodnie”, 2000, t. 4, s 11-18; R. N. Oplakańska, *Polacy w służbie państwowej na Syberii Zachodniej w XIX wieku*, „Wrocławskie Studia Wschodnie”, 2007, t. 11, s. 47-60.

<sup>21</sup> G. Buldzjukiewicz, *Żiwopisnyj album s priloženiem kratkogo opisanija zamieczatelniejszych widow na beregach p. Szilki, Amura i Wostocznego Okieana 1859*, Sostawitiel E. N. Tumanik, Nowosibirsk 2005; E. N. Tumanik, *Aleksandr Nikolajewicz Murawiw. Naczalo politczeskoj biografii i osnowanie pierwych dekabriczeskich organizacij*, Nowosibirsk 2006; E. N. Tumanik, *Józef Adamowski i stanowienie narochoodsstwa w Zapadnoj Sibiri w seredinie XIX wieku*, Nowosibirsk 2011.

<sup>22</sup> T. G. Niedzieluk, *Rimsko-katoliczeskaja cerkow w polieticznom prostranstwie Zapadnoj Sibiri 1881-1918 gg. Monografija*, Nowosibirsk 2009; T. G. Niedzieluk, *Rola muzyki w życiu religijnym katolików na Syberii XIX-pocz. 20 wieku*, „Wrocławskie Studia Wschodnie”, 2009, t. 13, s. 41-50; T. G. Niedzieluk, *Na puti graždanskomu obszczestwu. Katoliki na wostokie Rossijskoj imperii (rubież XIX-XX ww.)*, Nowosibirsk 2011.

Ostrowski<sup>23</sup> oraz Iwan Sokołowski<sup>24</sup> z Nowosybirsk. Profesor Uniwersytetu Altajskiego w Barnaule, Walery Skubniewski<sup>25</sup>, potomek zesłańca z powstania styczniowego, wydobył z licznych archiwów syberyjskich wiele ciekawych informacji o działalności gospodarczej Polaków na Syberii. Problematyką polskiej obecności na Syberii pod koniec XIX i na początku XX wieku zajmuje się Irina Nikulina<sup>26</sup>, także z Barnaule, natomiast Larysa Juszczyk<sup>27</sup> (Nowosibirsk) z mozołem bada architekturę katolickich/polskich kościołów na Syberii.

Tematy polskie są przedmiotem studiów Sergiusza Fiel<sup>28</sup> z Tiumenia i Wasyla Haniewicz<sup>29</sup> z Tomka, liderów polskich stowarzyszeń istniejących w tych miastach. Pisał też o tym nieodżałowanej pamięci Profesor Włodzimierz Diakow z Moskwy, postać niezwykle zasłużona na niwie badania związków polsko-syberyjskich w XIX stuleciu, świetnie animująca te kwestie wśród historyków rosyjskich. To samo czyni nieustannie Profesor Bolesław Szostakowicz z Uniwersytetu w Irkucku, pełen kreatywnych pomysłów i na całe szczęście z powodzeniem urealnianych. Tu wskazać także należy na zainteresowania Swietłany Muliny z Om-ska<sup>30</sup>, której działalność badawcza i organizacyjna na niwie inicjowania konferencji naukowych dotyczących związków polsko-syberyjskich przynosi ewidentne korzyści i dopełnia wiedzę z tej dziedziny. Źródłem wiedzy o różnych formach

<sup>23</sup> L. K. Ostrowskij, *Poliaki w Zapadnoj Sybiri (1890-e – 1930-e gody)*, Nowosibirsk 2011.

<sup>24</sup> I. R. Sokołowski, *Służyłye „immoziemcy” w Sibiri XVII wieku. Tomsk, Jenisiejsk, Krasnojarsk*, Nowosibirsk 2004.

<sup>25</sup> W. Skubniewski, *Działalność gospodarcza Polaków na Syberii (druga połowa XIX-początek XX w.)*, „Wrocławskie Studia Wschodnie” 2000, t. 4, s.29-40; W. Skubniewski, *Źródła do badań działalności gospodarczej Polaków na Syberii (druga połowa XIX i początek XX w.)*, „Wrocławskie Studia Wschodnie”, 2005, t. 9, s. 43-52; W. Skubniewski, *Polacy w administracji i gospodarce Altaju w XVIII – I cz. XX wieku*, „Wrocławskie Studia Wschodnie”, 2009, t. 13, s. 9-20.

<sup>26</sup> I. N. Nikulina, *Polacy – uczestnicy powstania 1863 r w Altaju*, „Wrocławskie Studia Wschodnie”, 2000, t. 4, s. 41-48; I. N. Nikulina, *Religia i polityczeskije ssylnyje Zapadnoj Sibiri w XIX w. (20-e pierwaja połowina 70-ch gg.)*, Barnaul 2004; I. N. Nikulina, *Działalność gospodarcza polskich zesłańców na Altaju (lata 60. XIX w.)*, „Wrocławskie Studia Wschodnie” 2005, t. 9, s. 35-42; I. N. Nikulina, *Polscy zesłańcy polityczni na Altaju w XIX wieku*, „Wrocławskie Studia Wschodnie”, 2009, t. 13, s. 21-40.

<sup>27</sup> L. Juszczyk, *Architektura kościołów rzymskokatolickich w azjatyckiej części Imperium Rosyjskiego*, „Wrocławskie Studia Wschodnie”, 2000, t. 4, s.113-120.

<sup>28</sup> S. Fiel, *Na syberyjskim trakcie. Polacy w Kraju Tiumeńskim*, Warszawa 1999; S. G. Fiel, *Rimsko-katolickieskij prichod sw. Josifa w Tiumenii (Minuwszyje i nastojaszczje)*, Tiumen 2004; S. Fiel, *Gumanitarnyje arabeski o polskom i ruskom nasledii*, Tiumen 2010.

<sup>29</sup> W. Haniewicz, *Tragedia syberyjskiego Białegostoku*, Pelplin 2008; W. Haniewicz, *Poljaki w Tomskie (XIX-XX ww.)*, Biografie, Tomsk 2012.

<sup>30</sup> S. A. Mulina, *Polscy zesłańcy na Syberii Zachodniej. Nadzór policyjny i walka między resortami*, „Wrocławskie Studia Wschodnie” 2006, t. 10, s. 85-104; S. A. Mulina, *Zesłańcy – uczestnicy powstania styczniowego i ich udział w rolniczym zagospodarowaniu Syberii*, „Wrocławskie Studia Wschodnie” 2007, t. 11, s. 33-46.

polскоści na terenie Buriacji są też studia Oksany Polańskiej i Eugeniusza Siemionowa<sup>31</sup> z Ułan-Ude oraz Natalii Ejbart z Czyty<sup>32</sup>.

Współcześnie w wielu ośrodkach akademickich na Syberii podejmowane są tematy prac doktorskich dotyczące związków polsko-syberyjskich. Częstokroć realizację tych tematów umożliwiają badaczom z Rosji polskie uczelnie, gdzie doktoranci ci korzystają ze stypendiów Fundacji Kasa Mianowskiego oraz Programu stypendialnego Rządu RP dla Młodych Naukowców. To dzięki historykom z Federacji Rosyjskiej, zwłaszcza z jej syberyjskiej części i nierzadko z polskim rodowodem, uzyskujemy nowe wiadomości o działalności na Syberii polskich badaczy kultury tamtejszych ludów, przyrodników, przemysłowców, malarzy, budowniczych kolei transsyberyjskiej, budynków użyteczności publicznej w Czycie, Irkucku, Krasnojarsku, Tomsku czy Władywostoku. Polacy byli także budowniczymi kościołów katolickich, na przykład w Irkucku, Krasnojarsku, Władywostoku. Alians, jaki zrodził się pomiędzy badaczami polskimi i rosyjskimi pracującymi współcześnie nad tymi zagadnieniami, należy do znaczących wydarzeń i pozwala na pełniejsze poznanie naszych syberyjskich losów, bez ideologicznych dyrektyw i cenzorskich uprzedzeń.

Tematyce tej poświęcone zostały w ostatnich latach konferencje naukowe w Irkucku, Jakucku, Omsku, Tomsku, Ułan-Ude, na Kamczatce i na Sachalinie, które w sposób istotny wzbogaciły postrzeganie polскоści za Uralem, zarówno w dziedzinie nauki, jak też w działalności gospodarczej. Przegląd tematyki książek konferencyjnych upoważnia do stwierdzenia, że zawierają one prace bardzo różnej rangi, zarówno w sensie nowości, jak i ujęć problemowych. W konferencjach tych biorą bowiem udział badacze zasłużeni na polu uprawiania tematyki polsko-syberyjskiej, jak i początkujący w studiach nad tą problematyką. Ważne jest jednak to, iż mimo tej rozbieżności w stopniu oryginalności i nowości tematyki artykułów, częstokroć wypływa ona z informacji zawartych w lokalnych archiwach, najczęściej dotychczas pomijanych przez wcześniejszych badaczy. Spora część tych konferencji inicjowana i organizowana była przez polskie stowarzyszenia kulturalne, inne natomiast to wyłączna inicjatywa lokalnych środowisk naukowych – uczelni, instytutów, archiwów czy muzeów.

---

Jedną z takich konferencji zorganizowana została w 1991 roku przez Muzeum Okręgowe w Južno Sachalińsku, na wyspie Sachalin i poświęcona była ocenie oraz naukowej recepcji badań B. Piłsudskiego nad kulturą Ajnów, Niwchów i Oroków. Potem powstał przy tym muzeum Instytut Naukowego Dziedzictwa Bronisława Piłsudskiego, wydający rocznik „Izwiestja Instytutu Bronisława Piłsudskiego” oraz

<sup>31</sup> W. W. Gaponienko, E. W. Siemionow, *Polskije političeskie ssynyje w chozjajstwiennoj i kulturnoj žizni Zabajkalja w pierwoj połowinie XIX wieka*, Ułan-Ude 2006; E. W. Siemionow, *Katoliczeskaja cerkow Zabajkalja (1939–1930 gg.) Oczerk istorii*, Ułan-Ude 2009.

<sup>32</sup> N. W. Ejbart *Julian Dominikowicz Talko-Gryncewicz issledowatel Zabajkalja 1850-1937*, Moskwa 2003; N. W. Ejbart, *Portrety issledowatelej Zabajkalja*, Moskwa 2006.

inne publikacje dotyczące etnologii i antropologii kulturowej rosyjskiego Dalekiego Wschodu. Na konferencjach organizowanych w Tomsku wiele referatów wiązało się właśnie z polskim dziedzictwem w tym mieście mającym charakter inicjatyw gospodarczych, kulturalnych czy akademickich. Podobne przykłady dotyczą Czyty, Ułan-Ude i Irkucka. Tiumeń, Omsk i Nowosybirsk to także ośrodki naukowe, w których rozwijają się studia z tego zakresu, często w kontakcie z polskimi stowarzyszeniami tam istniejącymi.

Po przemianach politycznych w ZSRR w Rosji doszło nawet do tego, że w 1991 roku wzniesiono w Južno-Sachalińsku pomnik B. Piłsudskiego, zesłańca i badacza kultury tubylczych ludów Sachalinu i tzw. Pomorza Amurskiego, a w dalekim Jakucku odsłonięto w 2002 roku pomnik poświęcony polskim zesłańcom do tego Kraju nad Leną oraz wybitnym badaczom: J. Czerskiemu, A. Czekanowskiemu,

E. Piekarskiemu i W. Sieroszewskiemu. W Irkucku pamięć B. Dybowskiego czci tablica memorialna, taka sama poświęcona pamięci Aleksandra Despot Zenowicza od niedawna znajduje się też w Kiachcie. Odślaniane są też na Syberii różnego rodzaju znaki pamięci poświęcone zesłaniom i deportacjom Polaków

w okresie drugiej wojny światowej oraz w pierwszych latach po jej zakończeniu. Szczególną dbałość w tym zakresie wykazuje Związek Sybiraków, wspomagany przez rosyjskie Stowarzyszenie „Memoriał”. Jest ono ważnym ośrodkiem badawczym zajmującym się dokumentowaniem zbrodni stalinowskich, które w latach trzydziestych XX stulecia dotknęły wielotysięczne rzesze Polaków, ówczesnych obywateli ZSRR, oraz deportacji z tzw. Kresów Wschodnich po rozpoczęciu drugiej wojny światowej, a także oraz w pierwszych latach po jej zakończeniu. W badaniach tych „Memoriał” współpracuje z Ośrodkiem „Karta” w Warszawie, w dorobku którego znajdują się prace o ważnej randze dokumentującej wspomniane powyżej kwestie deportacji i zesłań.

W tym przeglądzie związków polsko-syberyjskich w sferze badań naukowych nie są to z pewnością wszystkie pierwszoplanowe formy, wpisujące się w odczytywanie i przypominanie mrocznych czasów zesłania, w których bywało niejednokrotnie tak, że polscy zesłańcy dali syberyjskiej ziemi swój trud, wiedzę i umiejętności. Współczesne kontakty uczonych polskich z uczonymi rosyjskimi, zwłaszcza z tymi z rejonów zauralskich poszerzają spojrzenie na sferę polskiego dziedzictwa naukowego na Syberii. Badania te wspierane są przez polskie ośrodki akademickie, goszczące na stażach naukowych badaczy z Syberii, a te formy kontaktów wspierają także polskie stowarzyszenia i fundacje oferujące badaczom z Syberii stypendia naukowe oraz umożliwiające im publikowanie prac w polskich periodykach naukowych.

W działaniach tych wspomnieć też należy o prestiżowych nagrodach czasopiśmienniczych „Przegląd Wschodni”, przyznawanych za wybitne zasługi naukowe na polu polskiego dziedzictwa naukowego na Syberii oraz współczesnego krzewienia tej wiedzy w Rosji. Laureatem takiej nagrody był w roku 2002 Władysław Łątyzew,

Dyrektor Obwodowego Muzeum Krajoznawczego w Južno-Sachalińsku, założyciel Instytutu Naukowego Dziedzictwa Bronisława Piłsudskiego na Sachalinie, a w roku 2011 otrzymał ją Profesor Bolesław Szostakowicz z Irkucka za całokształt działalności naukowej związanej z badaniem związków polsko-syberyjskich, wpisujących się do historiografii i tradycji polskich losów za Uralem, natomiast laureatami w roku 2012 zostali S. A. Mulina z Omska za książkę *Migranty poniewole. Adaptacja ssylnych uczestników polskiego wostania 1863 goda w Zapadnoj Sibiri*, Sankt-Peterburg 2012 oraz W. Haniewicz z Tomka za monumentalny słownik biograficzny *Poljaki w Tomskie (XIX-XX vv.) Biografii*, Tomsk 2012.

Zupełnie nowym przedsięwzięciem rokującym wielkie nadzieje na pogłębienie wiedzy o dziejach Polaków w syberyjskiej części Rosji jest niedawna inicjatywa Ambasady Rzeczypospolitej Polskiej w Federacji Rosyjskiej oraz Przedstawicielstwa Polskiej Akademii Nauk w Moskwie dotycząca utworzenia serii wydawniczej pod nazwą „Biblioteka Polsko-Syberyjska”, której zadaniem będzie przybliżenie rosyjskim czytelnikom problematyki polskiej obecności na Syberii, na Uralu oraz w innych rejonach Rosji. W zamyśle twórców tej serii publikowane będą w niej opracowania monograficzne poświęcone Polakom przebywającym w głębi Rosji i ZSRR w różnych epokach historycznych oraz materiały źródłowe, pochodzące przede wszystkim z rosyjskich archiwów<sup>33</sup>.

Kończąc, należy podkreślić, że wokół tematu dziejów Polaków na Syberii udało się zgromadzić spory zespół badaczy, rodzimych i zagranicznych, to jest polskich i rosyjskich, reprezentujących różne specjalności: historyków, etnologów, historyków nauki, socjologów i innych. Stąd też ich publikacje odznaczają się sporą rozmaitością tematyczną, różną w stopniu oryginalności i nowości, a niektóre z nich powstały we współpracy badaczy polskich i rosyjskich.

Trudno nie zauważyć, że należy podejmować jak najdalej idące pytania dotyczące dziejów Polaków na Syberii – zesłań i deportacji, dziedzictwa naukowego i gospodarczego, tożsamości i świadomości narodowej. Trzeba też mieć świadomość, że opisanie tej faktografii powinno być wspólnym trudem badaczy polskich i rosyjskich, prowadzonym razem i we wzajemnym wspomaganium się. Tak spełni się przeświadczenie

P. P. Siemionowa Tian-Szańskiego, wieloletniego prezesa Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego, który żył w przekonaniu, „że nauka jest takim ogólnoludzkim celem, wobec którego nie tylko ambicje osobiste, ale i narodowościowe powinny zniknąć”<sup>34</sup>.

<sup>33</sup> Dotychczas w serii tej ukazały się trzy książki: *Wspominanija iz Sibiri: memuary, ocerki, dniwnikowyje zapisi polskich političeskich ssylnych w wostocznuju Sibir pierwoj połowiny XIX stoletia*, publ., sost., perewod, wstapl., predisl., komment.

B. S. Szostakowicz, Irkutsk 2009; *Leopolda Niemirowskiego rysunki, akwarele, litografie. Podróż po Syberii Wschodniej*, Irkuck 2010; S. A. Mu- lina, *Migranty poniewole. Adaptacja ssylnych uczestników polskiego wostanija 1863 goda w Zapad- noj Sibiri*, Sankt-Peterburg 2012.

<sup>34</sup> Cyt. za: T. Słabczyński, dz. cyt., s. 162.

**ANTONI KUCZYŃSKI**, dr hab., prof. Uniwersytetu Wrocławskiego oraz KUL, etnograf, historyk i redaktor. W 1991 roku założył Oficynę Wydawniczą „Bi- blioteka Zesłańca”, która publikuje wspomnienia i opracowania naukowe poświę- cone polskim zesłańcom do Rosji i ZSRR. Jest także redaktorem naczelnym kwar- talnika „Zesłaniec” i działaczem Związku Sybiraków. Zainteresowania badawcze: historia Syberii, zesłań na Syberię i dzieje Polaków na tym obszarze. Autor ksią- żek: *Wkład Polaków w badania nad ludami Syberii i ich kulturą* (Poznań 1968); *Syberyjskie szlaki* (Wrocław 1972) oraz *Syberia. 400 lat polskiej diaspory. Zesła- nia, martyrologia i sukces cywilizacyjny Polaków. Rys historyczny. Antologia* (Krzeszowice 2007). Nagrodzony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Pol- ski.